4. Skicka personer på provtagning

Här ger Livsmedelsverket vägledning om hur kraven i lagstiftningen kan uppnås. Vägledningen är inte bindande och utesluter inte andra sätt att uppfylla kraven.

I detta avsnitt beskrivs vad du och andra behöver göra för att få användbara provresultat från människor som har symtom och/eller arbetar med livsmedel.

Huvudansvariga

Smittskyddsenheten och kommunala kontrollmyndigheten.

Smittskyddsenhetens ansvar

Kommunala kontrollmyndighetens ansvar

I vissa fall är i stället Livsmedelsverket eller länsstyrelsen ansvarig kontrollmyndighet. Läs mer om det via länken!

Livsmedelsverkets ansvarsområden

Länsstyrelsens ansvarsområden

Steg i detta moment

- Se till att personer med symtom lämnar prov.
- Förbered vårdenheter och laboratorium inför provtagning.
- Se till att personal som hanterar livsmedel lämnar prov.

Gemensamt ansvar smittskyddsenheten och kontrollmyndigheten

När det gäller provtagning är det extra noga att smittskyddsenheten och kontrollmyndigheten kommunicerar tydligt och kommer överens om vem som gör vad. Båda parter har en viktig roll och ett specifikt ansvar, men det finns också uppgifter där ni behöver komma överens i varje specifikt fall. Smittskyddsenheten har huvudansvaret för att se till att personer med symtom lämnar prov, medan du på kontrollmyndigheten oftast är den som kontaktar personal som hanterar livsmedel. Du på kontrollmyndigheten kan fatta beslut om läkarundersökning av personal men inte om själva provtagningen, det är smittskyddsenheten som tar det beslutet. Smittskyddsenheten ska därför alltid kontaktas för samordningen när det är aktuellt med provtagning.

Se till att personer med symtom lämnar prov

Du på smittskyddsenheten bedömer först om en patient ska provtas, oavsett om smittan misstänks vara smittspårningspliktig eller inte. Det är viktigt att komma ihåg att personen inte har någon skyldighet att låta sig provtas om det inte finns misstanke om en smittspårningspliktig smitta. Se 3 kap. 1 § smittskyddslagen. Om det rör sig om en smittspårningspliktig sjukdom ska alltid försök göras att finna smittkällan och eventuella ytterligare smittade personer. Se 3 kap. 4 § smittskyddslagen.

Om smittämnet inte längre avsöndras från personen kan provtagning vara onödig. Den bedömningen gör smittskyddsenheten. Andra skäl som talar för att inte ta prov kan vara att en provtagning inte skulle tillföra något i utredningen, eller att det misstänkta smittämnet inte är möjligt att analysera på laboratorium (exempelvis som vid en matförgiftning orsakat av stafylokocktoxin).

Smittskyddsenheten har ansvar för vilka som skickas till provtagning och att försäkra sig om att de verkligen lämnar prov. Se till att få tillräckligt många provsvar från personer med symtom. Ofta är provsvar från tre personer med symtom tillräckligt, men för att uppnå det bör fler än tre uppmanas att ta prov. Det är svårt att

ange en exakt siffra men fem personer kan vara ett riktvärde. Är utbrottet stort kan det bli aktuellt med fler. Observera att siffran inte inkluderar den misstänkta livsmedelsföretagarens personal.

Det är viktigt att du på smittskyddet håller kontakt med kontrollmyndigheten, som kan se skäl att ta prov på fler personer för att öka chansen att spåra smittan.

Glöm inte att

- upprätta en lista över provtagna, inkludera personnumret
- upprätta ett utredningsärende i SmiNet.

Förbered vårdenheter och laboratorium inför provtagning

Det är avgörande för smittspårningen att provtagning av patienter och personal sker på rätt sätt. Inför provtagning av patienter eller personal i livsmedelshanteringen ska därför smittskyddsenheten förbereda och informera den eller de vårdenheter som ska ta proven.

- Informera vårdenheten att personer kommer för provtagning så att de vet vad som väntar. Provtagningen sker på en vårdcentral, infektionsklinik eller företagshälsovård. Tänk på att du kan behöva kontakta många olika vårdcentraler.
- Informera vårdenheten om vilka prov som ska tas (blod, avföring och så vidare) och vilka analyser som ska göras, så att de beställer rätt analys av laboratoriet.
- Informera vårdenheten om att det ska vara kostnadsfritt för den som lämnar prov. Vem som står för kostnaden kan variera, se era lokala direktiv.
- Se till att vårdenheten märker proven enligt överenskommelse.
- Informera det kliniska laboratoriet om de kan vänta sig många prov.
- När du sedan får provsvar från laboratoriet, rapportera det omedelbart till kontrollmyndigheten. Vårdenheten ska ge provsvaret till den provtagna.
- Påminn vårdenheterna om att de måste rapportera in eventuella nya fall till smittskyddsenheten. Övervaka att det sker.

Bedöm om personal som hanterar livsmedel ska lämna prov

Vid misstanke om att personalen kan bära på smitta är det viktigt att de provtas. Om det behövs av livsmedelshygieniska skäl är det du som livsmedelsinspektör på kontrollmyndigheten som bedömer om personal i livsmedelshanteringen behöver provtas och i så fall vilka, detta enligt 8 § livsmedelsförordningen (2006:813). Du gör bedömningen utifrån misstanke om agens, smittkälla och risk för vidare smittspridning. Överväg alltid att ta prov på all personal vid misstanke om norovirussmitta. Observera att du som inspektör endast kan uppmana till en läkarundersökning, det är smittskyddsenheten som beslutar om provtagningen. Samråd därför alltid med smittskyddsenheten.

Bra att veta om norovirus, relaterat till livsmedels- eller dricksvattenburen smitta

När du som inspektör frågar personal om de har varit sjuka, tänk på att inte göra det inför kollegorna utan fråga var och en för sig och presentera det som standardfrågor. Det här är ett känsligt moment för livsmedelspersonalen och det gäller att det inte uppfattas som ett utpekande utan istället att det handlar om rutinfrågor. För bästa resultat tänk på att formulera så kallade öppna frågor som inte bara besvaras med ett ja eller nej, exempelvis:

- När var du senast sjuk?
- När träffade du senast ett sjukt barn eller annan sjuk person?

Det är viktigt att provtagningen sker omgående så att personerna inte hinner bli fria från smitta. Även personer utan symtom kan behöva lämna prov då det kan finnas symtomfria bärare som kan sprida smitta. Smittskyddsenheten har ansvar för att de som skickas till provtagning verkligen lämnar prov. De samordnar provtagningen, förbereder laboratoriet för analys med mera. Ta omedelbart kontakt med kontrollmyndigheten om uppmanade personer inte lämnar prov, och även för att meddela provsvar.

Om det finns personal som inte vill genomgå läkarundersökning frivilligt efter uppmaning från kontrollmyndigheten så kan du som livsmedelsinspektör förelägga om det, detta enligt 8 § livsmedelsförordningen och 22 § livsmedelslagen (2006:804). Du som livsmedelsinspektör ska dessutom utan dröjsmål underrätta smittskyddsläkaren om iakttagelser som kan vara av betydelse för

smittskyddsenheten, detta enligt 39 § livsmedelsförordningen (2006:813).

Vem betalar provtagningen?

Om du på kontrollmyndigheten bedömer att personal som arbetar med livsmedel ska läkarundersökas så kan du alltså uppmana dem till det. Denna undersökning bekostas av kontrollmyndigheten om den inte ska ersättas enligt smittskyddslagen, detta enligt 8 § livsmedelsförordningen (2006:813). Regionen har enligt smittskyddslagen kostnadsansvaret för bland annat undersökningar, vård och behandling som läkaren bedömer minskar risken för smittspridning av en allmänfarlig sjukdom, detta enligt 7 kap. smittskyddslagen. Det kan finnas lokala överenskommelser mellan smittskyddsenheten och landsting/vårdgivare om vem som bekostar provtagningen av olika sjukdomar så det är bra om ni klarlägger betalningsansvaret i förväg.

Företagaren kan själv besluta att skicka sin personal på provtagning. För att rätt prov ska tas är det viktigt att samråd sker med smittskyddsenheten och kontrollmyndigheten. Provtagningen bekostas då av företaget.

Förhindra att smittbärande livsmedelspersonal hanterar livsmedel

Personer som lider av eller är bärare av en sjukdom som kan överföras via livsmedel får inte hantera livsmedel. Sådana personer får inte heller vistas på en arbetsplats där livsmedel hanteras om det innebär en risk att kontaminera livsmedel, detta enligt artikel 4, kap. VIII, punkt 2 i bilaga II till förordning (EG) nr 852/2004. Motsvarande gäller för dricksvatten, detta enligt 8 §, punkt 7 i LIVSFS 2022:12. Om du som livsmedelsinspektör bedömer att det är nödvändigt kan du besluta om ett förbud för den sjuka personen att utföra ett visst arbete, för att förhindra att livsmedel blir kontaminerade, detta enligt artikel 138.2 i förordning (EU) nr 2017/625. Ett sådant beslut riktas till livsmedelsföretagaren, som bär ansvaret för att livsmedelslagstiftningen följs.

En behandlande läkare kan med stöd av smittskyddslagen besluta om inskränkningar i en persons arbete i syfte att hindra smittspridning. Sådana inskränkningar får endast beslutas för den som bär på eller misstänks bära på en allmänfarlig sjukdom. Ett sådant beslut riktar sig direkt till den sjuka personen. Se 4 kap. 2 § smittskyddslagen.

En läkare som har grundad anledning att anta att en person som i en yrkesmässig livsmedelsverksamhet handhar oförpackade livsmedel har en sjukdom, smitta, sår eller annan skada som kan göra livsmedel icke-säkra ska anmäla det till den kontrollmyndighet som utövar kontroll över den aktuella verksamheten samt till smittskyddsläkaren. Anmälan ska innehålla uppgift om personens namn och arbetsplats, detta enligt 39 § livsmedelsförordningen (2006:813).

Vilket ansvar har livsmedelsföretagaren och livsmedelspersonalen?

Personer som är bärare av smitta som kan överföras via livsmedel eller har infekterade sår eller andra sår, hudinfektioner eller diarré får inte tillåtas att hantera livsmedel eller vistas på en arbetsplats där livsmedel hanteras om det finns risk för direkt eller indirekt kontaminering. Se kap. VIII, punkt 2 i bilaga II till förordning (EG) nr 852/2004.

Livsmedelsföretagare har ett stort ansvar för att minimera risken att personer i livsmedelshanteringen sprider smitta till livsmedlen. Livsmedelsföretagaren är ansvarig för att personer som arbetar eller vistas på arbetsplatser där livsmedel hanteras iakttar god personlig renlighet, bär lämpliga kläder samt inte har åkommor som kan innebära risk för direkt eller indirekt kontaminering av livsmedel. Störst ansvar vilar på arbetsgivare som driver verksamheter där oförpackade livsmedel hanteras. De måste försvissa sig om att de anställda inte sprider smitta till livsmedlen.

Det finns inte längre någon lag med krav på livsmedelsföretagarna att personal med livsmedelsarbete som vistats utomlands eller vid nyanställning måste lämna prov med avseende på tarmpatogener. Många företag har dock fortfarande som rutin att låta all personal som varit utomlands lämna avföringsprov för att utesluta eventuell tarmsmitta, oavsett symtom eller inte.

Anställda som har åkommor enligt föregående stycke och förmodas komma i kontakt med livsmedel, ska omedelbart rapportera sjukdomen eller symtomen, och om möjligt deras orsaker, till arbetsgivaren. Se kap. VIII, punkt 2 i bilaga II till förordning (EG) nr 852/2004.

Vilket ansvar har vårdenheterna?

När någon har lämnat prov hos en vårdenhet ska den patientansvarige läkaren bedöma provsvaret och se till att patienten får provsvaret samt den eventuella vård och de förhållningsregler som är aktuella. Vårdenheterna måste dessutom alltid se till att ta rätt prov och beställa rätt analys från laboratoriet enligt smittskyddsenhetens direktiv.

En läkare eller veterinär som har grundad anledning att anta att matförgiftning orsakats av ett livsmedel som vid yrkesmässig verksamhet förorenats av sjukdomsalstrande bakterier eller något annat främmande ämne ska anmäla detta till länsstyrelsen, smittskyddsläkaren eller den kontrollmyndighet som utövar kontroll enligt livsmedelslagen. Se 39 § livsmedelsförordningen (2006:813).

Det är också den patientansvariga läkaren på vårdenheten som beslutar om förhållningsregler och om en smittad person ska stängas av från sitt arbete. Se 4 kap. 2 § smittskyddslagen. Det finns möjlighet för en person som med stöd av smittskyddslagen har avstängts från arbetet att få ersättning (utan karensdag) från Försäkringskassan. Se 46 kap. socialförsäkringsbalken. Det gäller om läkaren inte sjukskriver personen och om arbetsgivaren inte kan omplacera arbetstagaren. För information om reglerna kontakta Försäkringskassan.

Senast uppdaterad 30 april 2026 Ansvarig grupp ROR_LH